

LISZTÓCZKI PÉTER¹

Az orosz ezüstkor harminc éve

The Silver Age of Russian Poetry's thirty years

Szodoma és psziché

Mit tudunk Oroszországról és népéről? A közoktatásban eltöltött éveink történelemórái, a napi sajtó, esetleg a kezünk ügyébe kerülő szak- és történelemkönyvek azok, amelyek az oroszokról létrejött fogalmunk valamilyen ködös, kusza alapját szolgálják. Ismerjük az orosz történelem nagyobb fordulatait, esetleg olvastuk Puskin, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Szolzsenyicin műveit, de közelebb tudtunk-e így kerülni az *orosz eszme* (lásd Bergyajev, Jangfeldt) megértéséhez? A történelemtudomány mikro- és makrotörténeti fragmentáltságának² köszönhetően egyre többször kerül terítékre a mindennapi ember és helye a történelemben, újonnan pedig bizonyos irodalomtörténeti munkák is szívesen nyúlnak ehhez a megközelítéshez. Ahogy a mikro- és makrotörténelem próbálja kitölteni a lyukakat a nagyköttőjellel elválasztott évszámok között, úgy nyújt az irodalom és az irodalomtörténet is egy mankót nemcsak a történelem mint tudomány számára, hanem mindazoknak, akik a nagyköttőjeles évszámok hónapjai, hetei vagy éppen napjai között kívánják látni a történelmet, mint elmúlt időt.

Alekszandr Etkind *Szodoma és psziché* című munkája irodalomtörténeti írás, amely az orosz ezüstkorra fókuszál. Arra az ezüstkorra, amely a 19. század végétől a 20. század első két évtizedéig tartott, és részben továbbörökíti az orosz irodalom aranykorszakának (a 19. század közepe, Puskin és Lermontov irodalmával a középpontban) színvonalát. Az ezüstkorszak irodalomtörténeti vizsgálata nemcsak a korból fakadóan válik izgalmas vállalkozássá, hanem azért is, mert történelmi és

¹ Junior kutató, Századvég Politikai Gondolkodás Kutatóintézet.

² Lásd Schlumbohm 2000, 170–179.

kultúrantropológiai szempontból is olyan, talán eddig nem eléggé érzékelt kapcsolatokra mutat rá, amelyek az orosz kultúráról alkotott képünket nagyban befolyásolhatják. A freudizmus, az ebből fakadó individualizmus és a szexualitás mint központi kérdések nem azért emelendők ki külön ebben a vizsgálatban, mert ismeretlenek lehetnek számunkra e kultúrkörön belül, hanem azért, mert a 20. század második felének orosz gondolkodását meghatározó filozófusok, kritikusok és írók mind ebben a korban kezdték pályafutásukat, ezáltal maguk is a korszak alakítói lettek. Akár az orosz szimbolizmus neves képviselőire gondolunk (Merezkovszkij, Blok, Ivanov), akár a futurizmus úttörőire (Majakovszkij, Larinov, Goncsarova), az ezüstkorszak és az azt követő szovjet-orosz irodalom nagyjai e turbulens korszaknak az elindítói és végeredményei voltak (lásd Paszternak, Mandelstam).

Érdemes pár szót szólnunk arról a sorozatról is, amelyben a vizsgált könyv megjelent. Az MMA Kiadó egy évvel megalakulása után, 2018-ban indította el a *Pars pro toto* sorozatot, amely művészetelméleti és művészettörténeti kiadványokat tömörít magába. A kiadó, amely főképpen életmű-dokumentációk kiadásával és gondozásával foglalkozik, főprofiljában napjaink könyvpiacán hiánypótlónak értékelhető vállalkást tett ezzel a sorozattal. Általános tapasztalatunk lehet, hogy napjainkban egyre szűkül azon kiadók köre, amelyek célkitűzésüknek és specialitásuknak tekintik a filozófiai, művészetelméleti és történeti vagy társadalomtudományi kötetek kiadását. Egy messzebbre vezető vita felelevenítésének elkerülése érdekében kimondható az, hogy ez a piacvesztés magyarázható azzal az olvasói tendenciával, hogy a „szakmainak” vélt könyvek fogyasztása kiszorult az ún. „átlagolvasó” repertoárjából.

Egy kevésbé messzire vezető vita megnyitásával viszont azt is mondhatjuk, hogy ez részben abból származik, hogy ezek a kiadványok és kiadók nem is kívánják megcélozni ezt a közönséget. Innen nézve hiánypótló vállalkozásnak tekinthető az MMA célkitűzése, hiszen a sorozatok felhozatala amellett, hogy eddig le nem fordított vagy ma már el nem érhető szövegek gondozását látja el, válogatásában eléri az „átlagolvasó” és a „szakma” jelentette szűk keresztmetszetet. Mindemellett azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a nagy, „szakmának szánt könyveket” megjelentető kiadók (Atlantisz, Osiris, Károli és részlegesen a L'Harmattan) mellett eddig hiányoztak a célzottan művészet- és kultúrael-

méletre fókuszáló kiadványok. Ezzel az igénnyel kell tekintenünk Alekszandr Etkind *Szodoma és psziché* című kötetére is, amely felépítése az átlagolvasó esetleges tudásbeli hiányosságait kellő figyelemmel kezeli, mindamellett a szakmának is egy áttekintő jellegű, de alapos anyagot nyújt.

Az ezüstkör és a szexualitás

Alekszandr Etkind *Szodoma és Psziché*³ című munkája az orosz ezüstkör, azaz a 19. század utolsó és a 20. század első két évtizedének szellem-történetét mutatja be történelmi és irodalmi források felhasználásával. A cím és a kapcsolódó témamegjelölés idegennek tűnhet a mentális képtárunkban található Oroszország-képhez képest, de elmondható, hogy ez a mű három dolog nem: 1) a megjelölt korszak gendertanulmányok felől való megközelítése, 2) az orosz történelem egy kisebbségre korlátozható csoportjának felnagyítása, 3) a hatásvadász címadás példaértékű esete. Az elemzés alá vett korszak turbulens időszaka Oroszországnak, viszont értelmisége, költői és írói az utólagos világtörténelmi jelentőségű események árnyékához mérten egy triviális, mégis kiemelt fontosságú kérdésben kívánnak állást foglalni, ez pedig a szexualitás és a nemiség, illetve annak hatása a társadalomra. Etkind kiemeli: általános jelensége ennek a kornak, hogy a nemeket és a hozzájuk kapcsolt pólusokat megpróbálják keverni, összemosni a szerzők,⁴ a kísérletezés azonban nem egy öncélú vállalkozás szüleménye, hanem már fennálló és a megoldáskeresés közben felbukkanó problémákra adott válaszreakció. A freudizmus megjelenésével a szexualitás a tudatalatti feltérképezésére kerül felhasználásra, így a nem és nemiséggel történő játék (a mai tendenciákhoz nem hasonlíthatóan) egy produktív szerepet kap.

Az orosz européer a „népben” és a szektákban kereste a tudatalattit, amely e szektáknak a kor lektúrirodalmában kitüntetett szerepet adott,⁵ főképpen a hlisztek (akik közé Raszputyin is sorolható) válnak

³ Etkind 2024.

⁴ Uo. 87–88.

⁵ Uo. 32, 39.

ennek a figyelemnek a központi tárgyává. A téma- és alanyválasztás a szerző részéről először szokatlannak hathat, viszont ismernünk kell a cári Oroszország képét a nyugati szerzők gondolatiságában. A távolság okozta idegenkedést leszámítva az átlag nyugati ember számára az orosz társadalom leginkább távoli és nem idegen volt; a különböző irodalmi és filozófiai írások számára egy „szimpatikus helynek” számított Oroszország, ahol lényegében hasonló emberek élnek, mint otthon. Sacher-Masoch irodalma viszont napjaink kategorizációs elvével nézve legjobban a „lektúrirodalom” címkéje alá osztható, amely lektúrirodalom viszont az idegent és az egzotikusát előszeretettel használta. Innen is eredhet az, hogy a szerző nemcsak a távolit kereste az oroszokban, hanem az egzotikusát is, amit már az orosz szektákban talált meg.⁶ A szerző, akinek nevéből a szadomazochizmus kifejezés származik, irodalmi munkáiban Galíciát tette meg az események helyszínének, ebből származóan pedig karakterei oroszok, lengyelek, ukránok és zsidók voltak, munkáiban a pánszlávizmus gondolata és a mazochizmus (lásd *Vénusz bundában*) egyszerre jelenik meg. A szekták, fókuszban a hlisztekkel, azért is vált Sacher-Masoch egyik fókuszává, mert az azokat körülölelő rejtélyesség tökéletesen megfelelt a „perverz vágy kontextualizációjára”.⁷ Érdemes megjegyezni azt is, hogy a hlisztek üldöztetése Oroszországban többnyire ezért, vagyis az orgiákba átcsapó szertartásaik miatt történt,⁸ ami pedig irodalmi toposszá vált Sacher-Masoch írásaiban is. A „néplélek” keresése a tágabb agrártársadalomra tereli a figyelmet, viszont a hlisztek, akik aszketikus rituálékáikban és „ősi hiedelmeikben” elvonulva éltek a tágabb társadalomtól, egy olyan képet keltettek, amiből ez a feltételezett néplélek a legjobban kiolvasható. A szekták után új megoldást kell találni a néplélek megérthetővé tételére, erre pedig a freudi pszichológia ad majd alkalmat. A szexualitás kérdésköre két különböző ágról érkezik meg a cári és későbbi Szovjet-Oroszországba. Először Sacher-Masoch és a „mazochista” irodalom által, amely galíciai helyszíneivel, illetve a különböző orosz szekták szerepeltetéseivel létrehozta az első hidat a nyugati gondolkodók és a keleti

⁶ Uo.

⁷ Uo. 31.

⁸ Troyat 1998, 13.

szekták között, másodsorban pedig a freudizmus és a nyugati pszichóanalitikus szerzők, gondolkodók által.

A közoktatásban kevésbé ismert, de az orosz irodalom számára meghatározó szerző Alekszandr Blok, akinek nemcsak költészete, hanem az azon keresztül gyakorolt szellemtörténeti hatás lesz majd az esemény, amely a szexualitást a lektúrirodalom fullasztó közegéből a forradalom egyik központi kérdésévé kívánja avanzsálni. Blok átértelmezi Catullus Attisről, azaz Catilináról írt történetét a szexualitás és a forradalom felől, az orosz forradalom megismerésére és megismertetésére használja fel a történetet. Ibsennel ellentétben, aki modern embert kívánt faragni karakteréből, Catilinából, Blok a forradalmárt látja bele tárgyába, aki a szexualitáson és a nemiségen keresztül magába foglalja majd a forradalom lényegét. „A forradalom a test dolga, és csak harmadrészt a tudaté. [...] A test felett zajlik a forradalom és az állam ellen irányul.”⁹ Ezáltal Blok forradalomelképzelése nem egy új állam létrehozása, hanem egy új ember létrehozása lesz, ez pedig tökéletesen beilleszthetővé válik a forradalom üzeneteibe is. Ahogyan Sacher-Masoch gondolata elplántálta a szexualitást érintő kérdések első magvait az ezüstkör szerzőiben (lásd Mihail Kuzmin: *Pisztráng*), úgy Blok sem marad követők nélkül. Akár Szemjon Pancsenko egyházi zeneszerző gondolatát idézzük magunk elé, aki a család, a házasság és a magánvagyon felszámolását jövendőlte,¹⁰ akár a későbbi szovjet gondolkodókat, akik a szexualitás és néplélek kapcsolatában létrejövő diskurzusokat az individuumból a kollektívába kívánják átültetni, a nemiség túllép pusztá fizikai határmezsgyéin. A szexualitás kérdése nem csupán a pszichoanalízist vonzza be a korszak gondolkodóinak mentális képtára közepére, hanem annak felhasználhatósági módjait is. Sacher-Masoch irodalmi munkái létrehozzák a hatalom megkérdőjelezhetőségének egyik módját, hiszen a szerző értelmezésében a hatalom összetétele három oldalról feltérképezhető: osztály, etnikum és szexualitás.¹¹ Már Sacher-Masoch által megjelenik az a diskurzus, hogy az uralkodás egyik eszköze a szexualitásban érhető tetten, Blok fejtegetése ennek egy katalizátor jellegű következő lépése, miszerint a szexualitás, mint „bomlasztó tényező”

⁹ Uo. 95.

¹⁰ Uo. 107.

¹¹ Uo. 29.

a mindenkori politikában *eszközként* és nem *attribútumként* használható. Érdekes következménye lesz majd mindennek a szovjet gondolkodók válaszüteménye, akik a tudatalatti efféle feltérképezését nem használni, hanem felhasználni kívánják.

Szexualitás az irodalomban vagy szexuális irodalom?

Ahogy ezt már fentebb taglaltuk, a *Szodoma és psziché* nem a gender-tudományok felől kívánja megközelíteni az orosz ezüstkori irodalmát. Tendenciózus jelenségnek tűnik napjainkban az irodalom és a szexualitás egyre inkább szükségszerűként is értékelhető összekapcsolódása. Ennek a tendenciának első jeleit nem a szépirodalomban, hanem a konvencionálisan *young adult* (YA) vagy zsánerirodalomban fedezhettük fel. A kötetéről szóló áttekintés kereteit nem átlépve kortárs problémává válik, hogy a kortárs zsánerirodalom vagy erotikus irodalom egy ideológiai védőernyő alá kerül azáltal, hogy az a „szexuális felszabadulást” segíti elő és képviseli. Ezáltal pedig minden olyan kritika, amely az irodalom ezen munkái ellen szólal fel (legyen az a szó legszorosabb értelmében „szakmai”, mint narratológiai vagy elbeszéléstechnikai), a szexuális felszabadulás ellenében kerül regisztrálásra.

Az orosz ezüstkorszak irodalmában végbement viták és korszakos változások nem merülnek ki a művészeti stílus megalkotottságában, hanem kiterjednek a szexualitás kérdéskörére. Ahogyan azt Bloknál már láthattuk, az erotika és a szexualitás központi elemmé válik, amely az ideológiai felépítmény számára is fontos lesz. Miért pont a kommunista forradalom teszi magáévá a szexualitást? Etkind megfigyelésében azért, mert a burzsoázia és a polgári élet korlátozni kívánja a szexualitást, azt pedig kizárólag a családban vagy „a nyilvánosházban” képes racionalizálni.¹² De nemcsak ebben, hanem más, kortárs példákban is találhatunk hasonlóságot az orosz ezüstkorról. Megállapítható, hogy a LGBTQ+ mozgalom a 21. században egyre inkább a politikai mozgalmak egyik társszervezetévé válik, ez pedig gyümölcsözőnek tűnik a mindenkori baloldal és a szexuális kisebbségek kapcsolatában. A forradalom vég-

¹² Etkind 2024, 106.

telenítése a végeláthatatlan kisebbségi csoportok, érdekszervezetek, – vélt vagy valós – elnyomottak és hátrahagyottak érdekképviselőivé válik, amely mögött egy átideologizált emberi maxima dolgozik. A szellemiségünkben megidézett mozgalmak által felajánlott *elfogadás és együttélés* legtöbbször megvetéssel vagy a társadalmi konszenzusban álló normarendszer megkérdőjelezésével társul, hiszen ebben a diskurzusból az elfogadás nem történhet mellérendelés által, kizárólag valamilyen társadalmi normanegáció eredményeként. A már idézett passzusban Etkind egy szintén hasonló folyamatra mutat rá, Vaszilij Rozanov vallásfilozófus és irodalomkritikus példáján, aki a homoszexualitás mint a társadalmi konszenzus nem normatív szegletének helyzetét tárgyalja. Rozanov megoldása a saját kultúra létrehozása a *holdfény vonzásában lévő emberek* számára.¹³ Ez a kultúra természetesen ellenségesen viszonyul a mindenkori polgári, konvencionális társadalmi szerkezetekhez, így a „saját tér” létrehozása sem a *holdfény vonzásában lévő emberek* érdekében jön létre, hanem mellékes funkciójaként a társadalmi konszenzus ellenében is. Ezen a ponton értékelődik fel ismét a hlisztek szerepe az orosz ezüstkör eszmeiségében. Vaszilij Rozanov, aki a forradalom előtti orosz filozófia egyik legellentmondásosabb alkotója, magukat a hliszteket gondolta az ókori Dionüszosz-kultusz örökösének, amiből felsejlik a *szkítaság* eszméje is. A szkítaság pedig mint közvetítő elv valós kapcsolatot hoz létre „Dionüszosz, az orosz hit és a bolsevizmus között”.¹⁴ Erre a kötelékre nem csupán ideológia (ami kollektivizálni kíván) és pszichoanalízis (ami individualizál) összekapcsolása miatt volt szükség, hanem azért is, mert a hlisztekre épülő eszmeiség és a ma között fenn kellett tartani valamilyen folytonosságot. Két dolog válik láthatóvá itt Etkind értelmezésében: elsősorban a hliszteket körülvevő mítosz érdekalapú építése, azaz egy olyan csoport képe, amely valami ősi igazsággal rendelkezik, és ez a dionüszoszi életformájukkal párosítva politikai célok érdekében is felhasználható. Másodsorban pedig az individualizáció és a kollektivizáció ideológiai szempontból értékelhető ötvözésére irányuló törekvés. Itt megjegyzendő, hogy a mű egyik kiemelendő érdeme a szerző filológiai munkája, amely nem szűkíti be a kötetet azokra a fontosabb szerzőkre

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. 268.

és gondolkodókra, akik nem pusztán a kor, hanem a téma szempontjából is a legtöbb anyagot tudták szolgáltatni. Ezáltal egy sokkal tágabb spektrumon, árnyaltabban kerülnek bemutatásra az elemzett szövegek és azok hatása, hiszen figyelemmel kísérhetjük a kortárs értelmiség reakcióit és válaszait is egy-egy fontosabb eseményre.

Emberi és nem emberi természet a kultúrával szemben

A természet és kultúra kapcsolatáról folyó viták természetesen nem korlátozhatók az orosz értelmiség belharcaira, viszont sajátosan más-hogyan érzékelhető a vita jellege, illetve annak későbbi feloldása itt. Akár Rousseau, akár Lévi-Strauss vonatkozó írásaira gondolunk, munkásságuk utóéletét nem követte az ezüstkorra jellemző figyelem a mindenkori politika és pedagógia szempontjából. A természet és kultúra oppozíciója meghatározó gondolat lesz az orosz modernitás számára, de nem abban az értelemben, mint egymásból építkező, a művészet és filozófia szempontjából antagonista, mégis inspiratív erők találkozása, hanem mint megdönthető és az ember által alakítható materiák esete. A kultúra egyik célkitűzéseként a természet átalakítását teszik meg, amiben a természet a kultúra érdekei nevében formálható, ez pedig Szolovjov *A szeretet értelme* című esszéjében is kulcsgondolattá válik, hiszen szerinte át kell alakítani a természet nemét, megszabadulva a szexualitástól, nemtől és haláltól azáltal, hogy minden a magaskultúra alá rendelődik.¹⁵ Szolovjov későbbi munkáira is jellemző lesz ez az unifikáló jelleg. Teológiai munkáiban is, amelyek sajátos, szinkratista módon kívánták megközelíteni a kereszténységet, amely a szentháromságban egy negyedik hiposztázist is be kívánt vezetni. Filozófiai munkáit tekintve szintén törekedett nemcsak a gondolati irányzatok, hanem a nemzetiségi különbségek felszámolására is, a *szobornosztj*-elméletben, amely történelmileg szlavofil vállalkásként az oroszországi népek békítését és egymáshoz közelebb hozását kívánta elérni.¹⁶ Nem elhanyagolható az irodalomra tett hatása sem, hiszen a Dosztojevszkijel

¹⁵ Uo. 247–252.

¹⁶ Kostalevsky 1997, 5, 45–49.

való baráti kapcsolatának egyenes ági lecsapódásaként értékelhetjük, mivel a *Karamazov testvérek* Aljosája, aki a múlt ideáinak megmentésében hisz (lásd *szobornosztj*), nagyban épül Szolovjov gondolatosságára.¹⁷ Szolovjov, az orosz szimbolisták és a baloldali orosz értelmiség közös törekvésévé válik az „új ember” eszméjének létrehozása (itt pedig Blokkal érzékelhetünk kapcsolódást). Az emberi természet már nem számít *természetesnek*,¹⁸ ezáltal pedig az individuumot kiszakítják az ember és természet eddig elfogadott, szimbiotikus kapcsolatából.

Sajátossága ennek a gondolatnak az is, hogy amíg a szimbolisták a kultúrán keresztül az egyént kívánták az alá- és fölérendeltség csúcsára tenni, addig az erősödő szovjet értelmiség törekvésére alig két évtized alatt a kollektíva győzelmét kiáltották ki a természet felett, felszámolva az egyén hatalmát a természet felett. A freudizmussal karöltve így a pedagógián keresztül kívánják a társadalomban elültetni a természet fölötti győzelem gondolatát. Anton Makarenko, aki az orosz közoktatás célját a „szovjet moralitás” átörökítésében látta,¹⁹ egy munkájában úgy fogalmaz: „A Szovjetunióban nem lehet személyiség a kollektíván kívül, ezért nem lehet elkülönült személyes sors sem.”²⁰

A pszichológia és a meghonosított freudizmus ideológiai alapokra kerül a 30-as évekre, ezáltal a pszichoanalízis nem a tudatalatti felfedezését szolgálja, hanem a tudatalatti ellenőrizhetőségét. Tudatosítanunk kell azt a gondolatot, hogy a történelmi Oroszországban tudomány, művészet és irodalom nem vált annyira külön, mint Nyugaton. Ahogyan az ezüstkorban, főképpen a 20-as években ezt látjuk, úgy később sem szűnt meg ez a tendencia. Ékes példája lehet ennek az orosz kozmizmus gondolata, amely Fjodorov munkássága mellett nagyban épít Szolovjovéra is – a kozmizmus esetében szétvált az úgynevezett természettudományi és művészeti kozmizmus, mégis közös gyökere, hogy kereszténységet, tudományt és művészetet ebbe az eszmébe integrálva érhetjük el a „közös ügyünk” végét.²¹ Az ezüstkorban viszont a szimbolizmus térnyerése, ennek pedig kapcsolata a pszichoanalízissel

¹⁷ Czesław 1990, 1–8.

¹⁸ Etkind 2024, 292.

¹⁹ Boguslavsky 2009.

²⁰ Etkind 2024, 299.

²¹ Aprisko 2007, 539.

az ember mint lelki és testi egység megbomlását kezdte meg. A bolsevikok válaszreakciója a pszichoanalízisben itt keresendő – Etkind szerint maga Sztálin volt az, aki pontot kívánt tenni az ügy végére azzal, hogy a kultúrát ismét a természettel, a lelket a testtel, a gondolatot pedig a szóval kívánta egyeségre hozni. Sztálint idézve: „Nyelvi anyagtól szabad, meztelen gondolatok [...] nem léteznek.”²² Ahogyan arra a szerző is később rámutat, a 20-as évek végére a szovjet politikának nem azzal gyűlt meg a baja, hogy hogyan vegye át az uralmat, hanem hogy miképpen szerezze meg a nép fölött a képletes hatalmat. A pszichoanalízis és annak társadalmi hatása több ponton is szembement a bolsevikok által elérni kívánt emberideállal: a kollektivizálható, ellenőrizhető és formálható tömegekkel. Ezáltal a pszichoanalízis rövid élettartama az orosz emigrációban folytatódik, de ott sem lesz marandó eszmei irányzat – az oroszországi pszichoanalízist részben támogató, részben pedig egyengető Max Eitingon fáradozásai ellenére sem szilárdult meg a pszichoanalízis szándékolt felhasználása, hiszen magát Eitingont is feltételezhetően Trockij és a trockisták ügynökei felügyelték és figyelték meg.²³

Forradalom és kasztráció

Összegzésként elmondható, hogy Etkind kísérlete az orosz ezüstkor intellektuális feltérképezésére egy aprólékos és igényes munka, amely hosszában és széltében képes a kor művészeti és filozófiai irányzatairól, valamint a kor orosz néplelkéről szólni. A freudizmus, a pszichoanalízis és a szexualitás kérdéskörének vizsgálata nem korlátozza a művet egy nagyobb egész részkérdéseire, hanem egy, a történelmi Oroszország szempontjából kiemelkedő gondolkodási folyamatot tár fel. Az ezüstkor érdeklődése a szexualitás iránt nem egy periferikus téma, hiszen a szexualitás és a társadalom viszonya hozta felszínre és tette (meg)vitathatóvá a korszak legsürgetőbb filozófiai, vallási és politikai kérdéseit. Az ezüstkor nem egyszerűen felfedezte magának a szexualitást, hanem transzcendentálta és fegyverré is tette: olyan szerzők szerepeltetésével,

²² Etkind 2024, 339.

²³ Uo. 383.

mint Vaszilij Rozanov és Alekszandr Blok, láthatóvá válik a modernitás alapvető válságtüneteinek kezelésére irányuló megoldáskeresés igénye és próbája. Az orosz irodalom aranykorszakának – amely párosult a racionalizmus és pozitivizmus sterilitásával – nem kellett megküzdenie ezekkel a kérdésekkel, akármennyire felfedezhetővé válik Etkind tolmácsolásában az ezüst- és aranykor közös kérdése: a test, ezáltal a lélek dekódolása szövegekben. Az ezüstkör végérvényesen egy eszkatologikus gondolati irányzatként értékelendő. A korszak szimbolikája (gondoljunk Szodomára, Babilonra és az apokalipszis átható képeire) a szexuális felszabadulást és kísérletezést nem öncélúan szerepeltette, hanem egy új világ – utólag egy új emberkép – létrehozásának érdekében.

Az Etkind által felvázolt történelmi ív újszerű felismeréshez vezet el minket; a kort jellemző intenzív kísérletezés a szexualitás mint egy „új metafizika” megoldásához szükséges kulcsot kívánt létrehozni, viszont e vállalkozás fenntarthatatlannak és elérhetetlennek bizonyult a 20. századi orosz történelem erőszakos próbatételei között. A forradalmi lelkesedés, amelyet sok gondolkodó és művész eleinte üdvözölt, mélyen ellenséges volt az individualista kutakodások iránt. A bolsevik rezsim kisajátítva a freudizmusban gyökerező törekvéseket hamar patológiázta az ezüstkör dekadens témáit, így a polgári hanyatlás tüneteit. Az *erost* megérteni kívánó pszichológiai diskurzust felváltja a szexualitás kollektivizáló és funkcionista megközelítése. Az ezüstkör egyedülálló intellektuális hagyományt hagyott hátra, amely a vágy problémáját a kultúra, a filozófia és a teológia középpontjába állította. Rávilágított arra is, hogy a szexualitás elválaszthatatlanul kérdése marad a társadalomnak, az eszméknek és a világi hatalmaknak egyaránt, ugyanakkor láthatóvá teszi azt is, hogy e kérdés nemcsak a gondolkodás konvencionális berkein belül ejthet sebet, hanem rezsimen is. Ennek a diskurzusnak rövid élettartama nem a téma felfedezettségében vagy komolytalanságában mérhető, hanem veszélyében, amely reakciót követel. Ha bármilyen minőségbéli különbségtételt érzékelünk az aranykor és az ezüstkör között, az egy hibás meglátás. Az orosz irodalom e szűk harminc éve rendelkezik legalább akkora hatással és mélységgel, mint Puskin és kora, csak amíg az előbbi ki tudott teljesedni saját igényei szerint, addig az utóbbinak ez nem adatott meg.

Irodalom

Aprisko, Petr P. 2007: *Az orosz filozófia története*. Budapest, Osiris.

Boguslavsky, Mikhail 2009: The Dynamics of the Goals of Vasily Sukhomlinsky's "School Holistic System". *Russian-American Education Forum*, 1/3.

Czesław, Miłosz 1990: Introduction. In Solovjov, Vladimir: *War, Progress and the End of History. Three Conversations Including a Short Story of the Anti-Christ*. New York, Lindisfarne Press.

Etkind, Alekszandr 2024: *Szodoma és psziché: tanulmányok az ezüstkori szellemtörténetéről*. Budapest, MMA.

Kostalevsky, Marina 1997: *Dostoevsky and Soloviev: The art of Integral Vision*. Connecticut, Yale.

Schlumbohm, Jürgen: 2000: Mikrotörténelem – makrotörténelem. *Aetas*, 4.

Troyat, Henri 1998: *Rasputyin*. Budapest, Palatinus.